

A Kodály-jelenség

A Kodály-jelenséget három tény teszi jelenleg problematikussá. Az életműnek a középkorhoz kötődő stabilitása, az európaiságban fogant magyar konzervativizmus templomépítő idillje és „a zene mindenkié” program minőségillúziója. Mindhárom azonos töről: egy létező ősi kedély és igényesség zseniális megérzéséből, annak tudatos gyakorlatából és teljes hitéből fakad, és mindhárom az élet szellemiségének és erkölcsiségének fönntartását szolgálja.

A hitet az a vízió tette tudva tudott belső bizonyossággá, amit több ezer év magyar szellemisége, kultúrája és tapasztalata érzés- és látásmódként emberről emberre, korról korra, csöndről csöndre hagyományozott – a mindenkori külső feltételek ellenére. Egy sajátosságként megtestesült állítás a világról, mely megszabja a maga tagadását is; ami nem más, mint a minőségtudat, s ami éppen ezért tagadhatatlan ősi titok.

Kodály éppen ezért ma sokaknak nagy gondot okoz; azoknak, akik olyan világban nőttek fel, ahol egész mivoltuk, természetük, szokásaik helytelennek ítéltettek, s akik különös érzelmi lebegéssel úsznak a zabolátlan víz interferens hullámain. Az alkotás nagysága és tisztasága, a szándék nemessége és a modor fensége ugyanis érezhető és kikezdhethetlen a kodályi művészetben. A gesztus pedig, ami fölöttébb és oly nagyvonalúan áldozatos, ugyan miféle gépi korszerűségeen porladhat el, ha a lelkek őrzik?! Mégis, az észérvek döntő fölénye zürzavart, szédülést táplál ma is, nemcsak az építkezést, de az alapot is megkérdőjelezve. Mindez nem az új Kodályok, Bartókok tömeges megszületésében hatott közre ártón, ettől továbbra sem kell félni. A következmény az értő közeg lelki és esztétikai fogamzóképségének a Bartók és Kodály előtti állapotokba történt visszaszilányodása volt.

A mindenki, a sors és a minőség fogalmai kétségkívül összetartoznak: ezek alkotják Kodály nagy hármását. Adottságai ködéből ez formálta ki a szerepet. Nem is lehetett ez másként a történelmi idő és a tér distanciájában, amit épp a kodályi jelenség hidal át és tölt be. Ha van azonosság Bartók és Kodály életművében a magyar kultúra szempontjából, úgy ez a betöltés az. A betöltésnek mikéntjében és hogyanjában különböznek. A bartóki hegemon abroncszat kínokat oldó-kötő térarchitektúrája mellett a kodályi „otthon” időtlenné varázsolása a nagy. Az egeket építi be terébe, és a keleti „mozdulatlanság” örök egyensúlyán lépi-állja a táncot – egy helyben, nem a fojtogató változással, legfőképpen nem a mával, a fölhígulóval törődve, hanem csupán a kipróbálttal, az értékkel, az örökkel, az ideállal. Képletesen úgy is sarkíthatunk, hogy míg Bartók a férfi munkáját végezte el zenekultúránkban, Kodály az „anyáét”. Az egyik hódít, a másik őriz. Az egyik szerez, a másik óv.

Értelmetlenség tehát folyton az eszközök és a módszerek újdonságait, a gyökeresen új megoldások arzenálját keresni és e téren elmarasztalni életművét. Kodály nemzetközi jelentősége is a sajátos teljességigényben, az állítás magabiztos tartásában, folyamatosságában és táltosi ünnepélyességében van. Egy öröktől vallott eszmény mélyen őrzött gyönyörűségében s abban a hétköznapi vonatkozásban, hogy a világot, világunkat, ezt a sajátos idealizmust nem felforgatni akarta, inkább átmenteni, folytatni. Élni, kiteljesíteni azt, ami benne és tömegeiben statikusan maradandó. Ott folytatni a spirituális időszámítást, ahol abbamaradt, ahol a legegészségesebb, a legéletrevalóbb és a legmeggyőzőbb: a magyar középkortól. Vagyis: fölépíteni a templomot.

A kodályi életmű ezen a ponton vált hatalmas, ösztönös és öröklődő vállalkozássá, hivatássá, s lett egyszersmind újkorian és immár hagyományosan irreális is, mert önhibáján kívül nem tudott tartós változást vitális szemléletünkben fölcsiholni. Az az erősség is, amin ez a koncepció nyugszik és hatásosan kiteljesedhet – vagyis a közösséget alkotó-meghatározó személyek magas zenei, szellemi és ennek révén is harmonizált fizikai komfortállapota –, csodálatos

és törvénytörő fölismerés, ami mégis maximalista gondolattá merevedett, elvetélt szerelemgyerekké zsugorodott. Akkor, amikor a gép – mint hajdan a paraszti közösséget a föld – és az ipari „szép új világ” a benne küzdő embert is kellő mentális fölkészültségre kötelezné. Látjuk: az oltás mindent kiérlelhetett és beválthatott, csak a jellemet nem, ami pedig az igényesség auráját bizony egyedül volna képes tartani. Kodály hiába számolt az értetlen, az ellenző, a gátló, a leépítő külső és belső tényezők makacs természetével: az érdekek és ellenérdekek kaleidoszkopikus, díszes változosságával, elszántan és politikusan, melyben – a kulturális élet mindenkori hegemonikus viszonyaitól függően – hol az egyik, hol a másik a domináns, s csak ritkán az értő, az alkotó, a vállaló. Bármily hatalmas jelentőségű és töltetű a kodályi eszme és indítás – tehát az európai igényű magyar konzervativizmus és a hozzá szorosán kapcsolódó, a „zene mindenkié”-program –: végül, eltömegesedve, minőségi faktorát veszítette el. Mindenkié lett ugyan a zene mint üzlet, mint befolyás, ám épp a ZENE nem lett mindenkié – a megjelölt. Megerősödött egyfajta szellemi, kulturális konzervativizmus, sok rosszat megőrizve, de sem európai nem lett, sem pedig magyar. Mert amit átvett és vesz át ma is folyamatosan, az már csak egy egzisztencialista európaiság, és egyáltalán nem megemelően szellemi; ami pedig még magyarnak lenne mondható, az csupán a röstelkedés gerjesztett neurózisa, ami a teljesítmény diadémisságán már nem becsül mást, csak a drágakövek méreteit, és fogalma sincs, vagy nem akar tudni róla, hogy mit rejt történetének végtelene.

A templomépítés egyelőre elmaradt, mert nincsenek építkezők, sem építők; nem is tudják talán, hogy miről van szó. Számukra a legmagasabb értékű építmény most újra csak az, ami az esőtől, a fagytól és a vadaktól megvéd, ami csupán az „enyém” vagy az „övé”, de nem a „miénk”, s ami nem szegényít meg a napi futamon. Ami kézzelfogható. Az időnek és a térnek e mikrostrukturált „szellemisége” ugyanakkor olyan rohamléptekkel távolodik a kodályi szellemiség közeléből, szinte már ellökve magát, hogy az

hovatovább csak az a hallomásból ismert óriás lesz, aki mind törpébbnek tetszik a kezekbe adott fordított látcső kicsinyítő üvegén.

Erkölcseileg minden relatív, szellemileg minden labilis. S a kodályi életmű lényegével szemben ez az, ami reális. A nagyság, akiről megtanultuk, hogy nagyszerű, de már nem érezzük, hogy miért; a tényállás, ami konzekvenciáival együtt sem más, csak az, amivé lett, s hogy amilyenné lett, az a természetes. Az ember reális. Minden más csak holdudvaros hiány. Ínség, amiért mégis az irreális Kodályt szeretjük.

(1980)